

galomban, illetve *Az ember, aki ott ül*) — olyan változatokat is produkál, amelyek nem állják meg a helyüket. A *Májusi éjjel, 1968*, a *Víz*, a *Tipikus* (a *Kis olvasókönyvemből*) vagy a *Találkozatok, fiatalok*, úgy tűnik, nem elég jól megfogott, kidolgozott ahhoz, hogy kötetbe kerüljön a *Genezáret*, a *Huszonegy jérce* vagy a *Nyolctorony* mellé. Bántó lehet az is, hogy az egyébként kifogástalan *Ócskavas* című elbeszélés anakronizmust tartalmaz. (De Gaulle-vice, kék Volga 1950-ben!) De ezek csak szálkák. Kétségtelenül fontosabb az író többszólamúságra is érett stílusa, erőteljes alkotói egyénisége, az atomizálódásirtózat gesztusa, amellyel modern korunk egyik legveszedelmesebb társadalmi jelenségét, az atomizálódást feltárja. (*Magvető Könyvkiadó 1970.*)

LOVRITY ENDRE

FENÁKEL JUDIT: VETKÖZTETŐ

Nem törvényszerű, hogy az utolsó írás jobb legyen az előzőnél, hogy a kötetek sorrendjében válják mind érettebbé a művész, ez esetben azonban nem kényelmes-felületes ítélet, ha azt mondjuk, Fenákel Juditnak ez az utolsó, az ötödik kötete a legkülönb. Tematikájában szorosan összefügg a tíz év óta írt történetekkel, de mindaz, amit eddig elének bocsátott, most, a *Vetköztető*-vel lett egészzé, valósította meg legtisztábban írója szándékát. Még azt is megfontoltan állíthatjuk, hogy lezárta az első periódust, az *anekdotától való elszakadás* folyamatát.

A telitalálat értékű címben törekvéseinek lényegét jelölte meg, alakjai pőrén állnak előtte, titkok nélkül, mint az ember legbizalmasabb barátja vagy hozzátartozója előtt. Olyan közel félközött hozzájuk, ahogyan egyáltalán lehetséges, a bizalmas kapcsolatban eddig maguknak sem megfogalmazott érzésekről, gondokról vallanak. (Formai megoldásként is többször feltűnik az önvallomás, vallatás mozzanata.)

Az alakok köre nem változott, az öt történetben egy hivatalnok, egy tanárnő, egy munkásból lett újságíró, egy üdülő kultúrfelelőse és egy védőnő lép elének, alapvetően más azonban a hozzájuk fűződő viszony. Korábban könnyen azonosítható modellekkel dolgozott, környezetéből többen ráismerhettek magukra, közös ismerősökre, megtörtént eseteket használt fel nyersanyagként. Most a modell szerepe át-tételesebb, a történet nem egyszeri esetre épül, a szituáció gondosabban konstruált, a valósággal való közvetlen egyezés lényegtelen, ezáltal jelentősen megnőtt az általánosítás ereje, hitele.

A kötet újdonsága, a jó benyomás egyik magyarázata, hogy nem véletlenül egymás mellé került írásokat fog össze, hanem a magánytéma egymásra felelő tételait. A *Vetköztető* valamennyi főszereplője a közösségbe beilleszkedni nem tudó, vagy a közösségből kihullott, *feleslegessé vált* ember, aki az ismerkedés pillanatában ébred helyzetére, és keresi a megoldást. Magánya nem divatos irodalmi magány, ez az állapot többnyire akarata ellenére súlyosodik rá, a környezetében élők, a munkatársak, a barátok, a családtagok nem észlelik a fordulatot. Sági Miklós író az ön-leleplezésig, eltűnése napjáig megbújhat Stoki, a szolgálatkész, „stréber kistisztviselő, a szaladjide-viddarrább” hivatalnok szerepében. Biczók Sarolta kollégiumi nevelőtanár unalmas, száraz vénkisasszony, Széll Margit jelentéktelen újságíró, Huberl Erzsébet pontosan, gyakorlatlan végzi a munkáját, Csáki Magda védőnőt szeretik a falusiak. Látszólag minden rendben van, mégis elégedetlenség győzti őket. Nincs ebben látványosság, nem alakítanak drámai szerepet, beletörődnek, elfogadják a történeteket, vagy döntéseik negatív elhatározások.

Fenákel Judit etikai érdeklődésű író. Írásainak magva a morális magatartás, a cselekvés erkölcsi indítékaival összefüggő probléma. Az izgatja, hogyan sikkad el a valódi érték kifogástalan formák megtartása közben, hogyan szolgáltatják ki az erkölcs, közérdek nevében az embert. Ezt a konfliktust nem lehet feloldani szépen kerekített befejezésben. Biczók Saroltának az akta, a jog betűje szerint igazságot

szolgáltatnak, állását azonban nem kapja vissza, felettesei ravaszul húzódnak a hivatali szabályok védelmébe. Szigoráért, nehezen oldódó természetéért, magányáért, azért, mert különbözik a „normális” emberektől, jövőjével fizet.

Más helyzetben, más ok miatt, de hozzá hasonlóan vétlen bűnhődik Széll Margit. Sorsában azt a folyamatot követjük végig, hogyan reked kívül az életen egy ember, aki pedig mindig azt tette, amit kellett, mindig az ügyet szolgálta. Egy napon azt veszi észre, hogy magára maradt. Azért érdekel bennünket egyhangú, szürke története, mert ezer és ezer hasonló sors dilemmája sűrűsödik benne, olyanoké, akikről eddig ritkán esett szó.

Ez a kisregény a legsúlyosabb a kötetben, sőt Fenákel eddigi írásai között is, saját szavai szerint „korunk felesleges emberét” akarta benne megmutatni. Más vetületben már találkoztunk hasonló szándékkal, például Sánta Ferenc, Moldova, Galambos munkáiban, most azonban a figyelem fókuszában nem az irányító személy áll, hanem a végrehajtó, aki csak fogaskerek a sok áttétellel működő mechanizmusban. Nem Lovászi Sándor, a főnök esetét vizsgálja, csak egy beosztottját. Az ő életének magasa egy díszelmény, mélypontja egy hivatali szoba, ahol ideiglenesen más íróasztalához ültetik, és két télen napon végiggondolja múltját, szegényes örömeit, gyakori csalódásait. Amikor kiemelik, elszakad a munkájától, amihez értett, a családjától, ahova tartozik. Az új feladatok próbára teszik, elnyüvök, sohasem szerzi meg a biztonságot, ide-oda dobódik. Új érzelmi kapcsolatai időlegesen, megalázók. Lovászi Sándornak nem a szeretője, csak alkalmi partner, Suha Béla sem szereti; a jó baráttól ő fordul el, Nórával való kapcsolata nem adja meg a kölcsönös barátság jó ízét, egyne ritkábban látogatja meg, de még naponta telefonál neki, végül innen is kikopik, az új helyen már nem hívja fel, nem akar a terhére lenni. A karácsonyi készülődés, ajándékvásárlás közben döbben rá, hogy senkinek nincs rá szüksége.

A történetek feloldás nélküli befejezése azt jelzi, hogy Fenákel megtanulta, a valóságban ritkán alakulnak a dolgok megnyugtatóan. A korábban gyakori fekete-fehér, igen-nem felelet túl egyszerűnek bizonyult, ebben a kötetben bonyolultabb képleteket állít fel, összetettebben válaszol, írói eszközei is gazdagodtak, módosultak.

A legfontosabb változás, hogy elszakadt korábbi írásainak anekdotikus forrásától, nem sikerít csattanót még akkor sem, ha adott az ilyen megformálás lehetősége. A kétéltű Sági Miklós nem válik egy anekdota komikus vagy groteszk figurájává, mert leleplezése nem negatív: nem dilettáns író, akinek elmeszüleményeivel mulattatni lehetne a társaságot, nem kisebbíti, hanem fölébe emeli Stokinak. Biczók Sarolta is hálás alakja lehetne egy vénkisasszony-történetnek (az *Akvárium* tanárnői még ilyenek), és a régi modorban P. Gizella megrettent volna a csitribosszú következményeitől, Széll Margit pedig nem habozna visszatérni a Simon-gyárba, hogy az értelmes munkában keressen megnyugvást. Ezt a változatot most már ő is egyszerűsítésnek érezné.

A részletező, kényelmes előadást, az epikus teljességet az időrendet megbontó kihagyásos, feszes elbeszélés váltotta fel. A történés párhuzamosan folyik egy külső és egy belső síkon (*A kétéltű, Széll Margit*), két szereplő váltakozó szemszögéből ismerjük meg (*Csütörtöktől csütörtökig*), két konkrét színhelyen és az emlékezetben bontakozik ki (*Vetkőztető*), de ha megtartja az időbeli sorrendet, akkor is jobban tömörít az eddiginél (*Üdvözlét Altornyárról*).

A kétéltű keretes megoldása a legkevésbé ötletes: Sági látogatója elolvassa a levél- és regényformában váltakozó félig kész önéletrást, találmokra válogatva a kéziratban, keresve, hogy összeálljon a kép, és az olvasás szüneteiben rávetíti Stocker általa ismert életét. Ezt a szituációt úgy valószínűsíti, hogy Ágh Ernő hivatali kötelességből beteglátogatóként keresi fel beosztottját (csak éppen azt felejtí el, mivel magyarázza később, hogy órákat töltött az eltűnt Stocker lakásán, mert a sofőr és a szomszéd tud róla!).

Szerencsésebb és szervezesebb a keret a *Széll Margit*-ban, mert nem terem ked-

véért csak keretfunkciójú szereplőt, és a benne folyó kis történekből ismerjük meg a befejezést, funkcionálisan épül az elbeszélésbe.

A forma megújítása nem a fő célja ezeknek az írásoknak, így is produkál erejét próbáló kísérletet. Az *Üdvözet Altornyáról* ilyen szempontból a legszellemesebb darabja. A kisvárosi szenzáció „rendelésre” érkezik, az erőlködve készülő cikksorozat egyik folytatása. Áldokumentumokat használ fel, baráti és félhivatalos leveleket, szabványos városismertetést, irodalmi riportot, bírósági tudósítást, jegyzőkönyvet. Folytonosan hangot vált, figyelmet ébreszt, mesterfokon oldja meg a feladatokat. Az olvasó észrevétlenül azonosul a történetet közreadó újságíró magatartásával, elfogadja véleményét, követi érzelmi reagálását. A szerencsésen eltalált formában meszterkéltség nélkül lesz világossá a megírás indítéka: lehet, hogy nem segítünk vele, de kötelességünk elmondani azt, ami felháborít.

A hagyományostól eltérő eszközök felhasználásának próbáit tartalmazza ez a kötet, friss, eleven írásokat. A próza válságáról fel-fellobbanó vitához is hozzászólt vele, és ha jól értettük, ezt mondja: az aggodalmak túlzottak, ha válság van, az a régi esztétikájú próza válsága, és ebben a válságban benne van a megújulás lehetősége. Az írókon múlik, ki-ki hogyan váltja ezt valóságra saját eredményeiben. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.*)

KARDOS JÓZSEF

KÁRÁSZ JÓZSEF: A KRÉTÁSHÁTÚ

A krétáshátú — olvashatjuk Kárász József legújabb regényének címlapján, s a megfejtésre sem kell sokáig várnunk. A felszabadulás után ugyanis „...így nevezték azokat, akik szembekerültek az új időkkel, akiket az új világ valami oknál fogva ellenségének tartott és megbélyegzett”.

A regény főhőse, Kapor Bálint is ilyen „krétáshátú”. De lelkiismeretes, felelősségteljes munkájával megbecsülést vív ki magának, főnökei is megbíznak benne, s elismerésük jeléül magasabb beosztásba akarják kinevezni. Csak éppen Kapor nem áll kötélnek, fél, hogy a rendőrség, ahonnan erkölcsi bizonyítványt kell kérnie, újból elveszi elfeledett, régi ügyét. Az erkölcsi bizonyítvány funkciója nyilvánvalóan csak ennyi: károbbantani, felszínre hozni a hősiükben rejlő, évekig lappangó konfliktust. Ez indokolja a visszapillantást, a múlt felidézését is, ami valójában a regény gerincét alkotja. Így a tulajdonképpen cselekmény a múltban játszódik. Már az első lapokon készen áll minden, s a jelen eseményei csak a múlt utórezgéseként tűnnek fel. Kárász József azonban az egyszerű retrospektív elbeszélést az idősíkok további variálásával színezi. (Kapor visszaemlékezik egy rendőrségi előszobában történt kínos várakozásra, amikor szintén visszaemlékezett életének korábbi mozzanataira.) Az írói szerkesztőkészség elsősorban a főhős két jól felépített és elgondolt „meséjében” nyilvánul meg. — Néhol sodró erejű, néhol kicsit terjedős ez az előadásmód, tárgyilagos stílusa, egyszerűsége a köznyelvi beszédet idézi. Hosszabb leíró részleteket nem találunk, szinte csak dialógusok vannak (kivéve Kapor két monológját). Az író ritkán vet közbe néhány szót, mondatot. De talán épp itt van a szándékos fogás, mely író és hős azonosulását kívánja érzékeltetni. Mert hogy önéletrajzi elemek kerültek a műbe — nem kétséges. A Hódmezővásárhelyen élő író tudatosan választhatta regénye színhelyét is ezt a várost.

Kapor emlékei tehát szüntelenül feltörnek, s ezzel együtt az új világban támadt konfliktusai, félelmei is kibontakoznak. „Nem így akartam kezdeni életemet az új rendben, amelyet én is vártam, kívántam... Színt vallottam, hitet tettem már avval, hogy hazatértem: ez a hazám, itt akarok élni! Itthon azonban erre nem sokat adtak...” — Befáradás, félelem, „rossz érzés” jellemzi útját, mely szükségszerűen átvezet a személyi kultusz világán is. De Kapor Bálint félelmei csak részben kapcsolódnak az 1957-ig tartó periódushoz. Ez az idő valóban elmúlt, de csalódások, hibák